

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

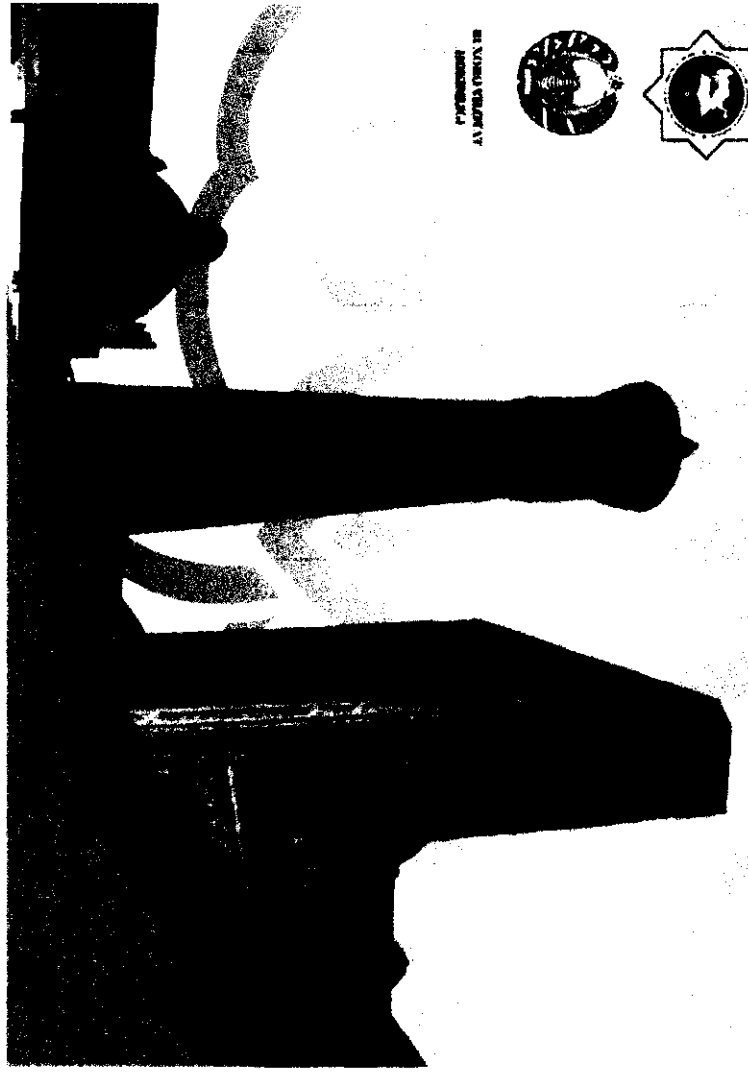
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

بۇخارا
BUXORO

THE SIGNIFICANCE OF BUXARA IN THE ISLAMIC CIVILIZATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC- PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

шаклланиши чуқур миллийлик ва умуминсонийлик уйғун бўлган ходисадир. Ўзбекистонда яшаётган халқлар ўзига хосликни йўқотмаган ҳолда, умумий руҳиятга, ҳулқ-атвор фалсафасига эга бўлмоқдалар. Бу эса ўз ўрнида мустақиллик йиллари мобайнида миллатлараро тотувлик манбаи бўлиб келган ягона маънавий-руҳий негизни вужудга келтирди. Ана шундай маънавий-руҳий негизнинг вужудга келишида Ибн Сино маънавий меросининг таъсири кучли. Олим асарларида ифодаланган фикр-мулоҳаза ва ғоялар маънавий кадриятларимизга янгича муносабатни камол топтиришга, таълим соҳасида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан дастуриламал сифатида қабул қилинган миллий дастур мақсад ва талабларига ҳамоҳангдир. Уларни чуқур ўрганиш ва улардан самарали фойдаланиш мустақил Ўзбекистонимиз маънавий салоҳиятининг юксалиши ҳамда буюк келажакимизнинг асл бунёдкорларини маънавий баркамол инсонлар этиб тарбиялашга хизмат қилади.

Адабиётлар

1. DEA en sciences de l'information et de la communication. option : 4. Manuscrits et imprimés arabes dans la France du XVIIe siècle : 1630- 1740 / Annie VERNAY- NOURI. La page 66.
2. Goichon A.-M. La distinction de l'essence et de l'existence d'après Ibn Sina (Avicenne). Paris: Desclée de Brouwer, 1937. 546 p.
3. Anna-Teresa Tymieniecka. Islamic Philosophy and Occidental Phenomenology on the Perennial Issue of Microcosm and Macrocosm. Springer Science & Business Media, 2006. P.130.
4. Carra de Vaux. Carra de Vaux (Baron Bernard). Avicenne (Les grands philosophes). - Paris : Felix Alcan, 1900. P. 302.
5. Болтаев М.Н. Вопросы гносеологии и логики в произведениях Ибн Сины и его школы. Душанбе: 1965г, стр-150.
6. Болтаев М.Н. Вопросы гносеологии и логики в произведениях Ибн Сины и его школы. Душанбе: 1965г, стр-34
7. Goichon A.-M. La philosophie d'Avicenne et son influence en Europe Médiévale. - Paris, 1951. P. 27.

NAQSHBANDIYA G'OYALAINING O'ZBEK ADABIYOTIGA TA'SIRI

*Amonova Zilola Qodirovna, BuxDU dotsenti, f.f.n.
Murodova Gulchehra Azamat qizi, BuxDU 1-bosqich magistranti*

Islom va tasavvuf olamida Bahovuddin Naqshband va uning naqshbandiya ta'limoti alohida ahamiyat kasb etadi. Insoniyat tafakkur taraqqiyotining yuksalishida ham o'z o'rniga ega bo'lgan bu tariqat g'oyalari bir necha asrlardan buyon davom etib kelmoqda. Mazkur tariqat g'oyalari ta'sirini adabiyot, falsafa, madaniyatshunoslik, pedagogika, psixologiya va boshqa fanlar tizimida ko'rish mumkin.

Sharq mumtoz adabiyoti rivojida naqshbandiya tariqatining o'ziga xos o'rni mavjud. Shu jumladan, o'zbek mumtoz adabiyoti ham ushbu tariqat g'oyalaridan oziqlanib kelmoqda. To'g'ri, o'zbek mumtoz adabiyoti vakillari yassaviylik, kubraviylik, qodiriylik kabi yana bir qancha tariqat va ularning shaxobchalari g'oyalaridan ham ta'sirlanganlar. Ammo naqshbandiya tariqatining ta'sir doirasi ancha keng. Buning bir necha sabablari bor. Shulardan biri jamiyat va xalq uzviylikda, bir-biridan ayro harakat qilmasligi bilan bog'liq g'oyaning mazkur tariqatda muhim o'rin tutishidir. Zero, bu borada hazratning o'zlari bilan bog'liq bir rivoyatni keltirish mumkin: "Bir kishi Naqshband hazratlaridan so'radi:

Sizning tariqatingizda ovozli zikr ibodatini ko'rmayapman. Nima qilyapsiz?

Hazrat javob berdilar:

Zohirimiz xalq bilan, botinimiz haq bilan"[2. 102].

Ana shu jihatdan olib qaraganda, mazkur tariqat ta'siri o'zbek mumtoz adabiyoti vakillari ijodida anchagina yuqori ekanligini ko'rish mumkin, Ayniqsa, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Qul Ubaydiy, Mashrab, So'fi Olloyor, Ogahiy kabi bir talay shoirlar ijodida

buni yaqqol ko'rishimiz mumkin. Hatto Hazrat Navoiy o'zlarini aynan Naqshbandiya tariqatiga mansub sanaganlar. Aytish joizki, Alisher Navoiyning ustози Abdurahmon Jomiy ham naqshbandiya tariqatining piri murshidlaridan edi. Shu bois Navoiy Bahovuddin Naqshbandga atab benihoya muhabbat bilan yo'g'rilgan misralar bitgan. Shoirning g'azal, ruboiy, qit'a kabi janrlardagi she'rlarida Bahovuddin Naqshband nomi va uning tariqat g'oyalari o'z ifodasini topgan. Shuningdek, Navoiy o'zining "Nasoyim ul-muhabbat", "Xamsat ul-matahayyirin", "Lison ut-tayr", "Tarixi anbiyo va hukamo" kabi asarlarida ham Naqshbandiy faoliyati haqida bayon etadi. Ayniqsa, "Hayrat ul-abror" dostonining XXI bobi to'liq hazrat Bahovuddin Naqshbandga bag'ishlangan. Mazkur bob 45 baytdan iborat bo'lib, dastlab nasriy sarlavha bilan boshlangan: "Xoja Bahovuddin Naqshband quddusa sirruhu madhidakim, sun' naqqoish hikmat xomasi bila ro'zgor sahifasida aning vujudi naqshin islomiy tarh etti va surati irshodi bila kufr ahli ko'ngli varaqidin xitoyi va farangi naqshi kettti va Xoja Ubaydulloh sallamahumullohg'a niyoz arzikim, ul hazratqa xalafi mutlaq, balki xalifai barhaq durur"[1, 98]. Ushbu nasriy sarlavhaning tabdili quyidagicha: "Xoja Bahovuddin Naqshband sirlari muqaddas bo'lg'ay, shunday zotki, san'atkorlik naqqoshi (Alloh) o'zining xikmat qalami bilan zamon sahnasida uning vujudi naqshini islomiy bichim bilan chizdi va to'g'ri yo'lni ko'rsatish kayfiyati bilan kofirlar ko'ngli varag'idan xitoyi va farangiy naqshlar (o'chib) kettti va Xoja Ubaydulloh (Alloh u kishini salomat qilg'ay)g'a iltijo arzimiz shundan iboratkim, u kishi xazrat (Xoja Bahovuddin Naqshband)ning mutlaq o'rinbosari, balki haqiqiy xalifaning o'zidir". Nasriy sarlavhadan so'ng, Naqshband ta'rifi keltiriladi:

Xojaki, naqqoshi sipehri baland,
Bo'lg'ali har safhasig'a naqshband,
Navoiy baytda Xoja (Bahovuddin Naqshband nazarda tutiladi) baland osmonning naqqoshi, osmonning har sahifasida (qatida) naqshband bo'lgan, ya'ni naqshlangan, deya uning tariqati keng yoyilganligi va shuhrati olamni tutganligiga ishora qiladi.

Ayladi avroq munaqqash base,
Naqsh raqam ayladi dilkash base

Navoiy hazrat Bahovuddin Naqshband avroq – varaqlarda naqsh bog'ladi, uning naqshlari base dilkash –juda go'zal edi, deydi. Shoir o'z mulohazalarini davom ettirar ekan, Naqshbandning naqshi kabi dilnavoz –ko'ngilni ovlovchi, yoqimli naqshni boshqa hech kimning xomasi- qalami raqam aylamadi - ,bitmadi, deydi:

Lek aning naqshi kibi dilnavoz,
Chekmadi to xomasidur naqsh soz.

Alisher Navoiy keyingi baytda bevosita hazrat Bahovuddinning ko'ngil ta'rifiga o'tadi:

Sobit aning ko'ngli aro naqshi jud,
Mahv o'lub ul safhada naqshi vujud.

Ya'ni aning (Naqshbandning) ko'nglida jud –in'om, ehson, qo'li ochiqlik naqsh aylagan edi va bu sifat uning vujudini mahv etgan –egallagan edi. Ammo ul hazrat juda kamtar ediki, o'zini barchadan past tutardi, lekin olam uning ilgida-qo'lida uzuk nigining naqshi kabi edi, deydi:

Naqshig'a teng tutmay o'zin naqshi Chin,
Olam o'lub ilgida naqshi nigin.

Navoiy Bahovuddinning shoh naqshbandligiga ham e'tibor qaratadi:

Muncha ajab naqsh bila arjumand,
Kimsa emas g'ayri shahi naqsh band.

Ya'ni juda ajab naqsh bilan arjumand-aziz, qadrli, qiymatli ediki, undan boshqa kimsa "shahi naqsh band emas", deya zikr etadi. Shu tariqa Navoiy hazrat naqshbandning har bir jihatlariga e'tibor qaratib, ayniqsa, Olloh lafzini, nomini qalbida naqsh etganligiga urg'u beradi:

Joni chu ul naqsh makoni bo'lub,

Naqshdin o'zga bori foni bo'lub.

Hazrat Naqshbandning mavqeyi barcha murshidlar-tariqat pirlari orasida yuksak ekanligini, ul hazrat barcha pirlar ichra yakto bo'lganligini quyidagi baytda zikr etadi:

Ulki bu ofoq ichida toq erur,

Toq nekim, murshidi ofoq erur.

Alisher Navoiy o'zini naqshbandiya tariqatiga mansub sanab, ta'kidlaganimizdek, ko'plab asarlarida Naqshband hazratlari ta'rifini, tariqat xususiyatlarini, o'ziga xosliklarini bot-bot zikr etadi. Mana shunday Bahovuddin Naqshband va uning tariqatiga o'zgacha ixlos bilan qaragan ijodkorlardan yana biri Zahridin Muhammad Boburdir. U o'zining jahonga mashhur "Boburnoma" asarida naqshbandiya shayxlari haqida zikr etib, ularni alohida, tom bir ixlos bilan tilga oladi. Yoki naqshbandiya pirlaridan bo'lmish Xoja Ubaudulloh Valining "Risolayi volidiya" asarini forsiy tildan turkiy nazm orqali tarjima qiladi. Mana shuning o'zi ham Bobur Mirzoning naqshbandiya va uning pirlariga bo'lgan munosabatini ko'rsatadi.

Yana shunday ijodkorlardan biri – Qul Ubaydiydir. Muhammad Ubaydulloxon, ya'ni Ubaydiy o'zining serqirra faoliyati bilan XVI asr ijtimoiy-siyosiy va adabiy-madaniy hayotida katta rol o'ynagan siymolardan biri. U shariat ilmini o'rgangan faqih, qolaversa, ilmu ijodga hamisha vaqt topa olgan shoh-shoirdir. Zero, muarrix Hofiz Tanish Buxoriy ta'kidlaganidek, "U g'oyat fazilatli bo'lib, fazlu kamol bezaklari bilan ziynatlangan edi" [5,59]. U o'z she'rlarini "Ubaydiy", "Qul Ubaydiy" taxalluslari bilan yozib, "ijod sohasida birinchi ustoz deb Alisher Navoiyni tanir va bu to'g'risida faxr bilan shunday degan edi:

She'rlar aytib Ubaydiy ham Navoiy she'ridek,

Ko'rki, shoirlar aro ul dog'i shoir bo'lg'usi." [4,14]

Ubaydiy ijodida diniy-tasavvufiy g'oyalar, haqiqiy va majoziy ishq tarannumi, charxu falakdan, johil kishilardan shikoyat ohanglari ufurib turadi. Ayniqsa, unda tasavvufga qiziqish va so'fiylarga bo'lgan e'tiqod ko'zga yaqqol tashlanadi. Fitratning qayd etishicha, "o'zining hukumat ishlariga qaramasdan, shayxliq ham qilar edi". Shoir she'rlarida ko'pincha yassaviylik va naqshbandiya tariqatining ta'siri seziladi. Ubaydullohning yassaviylar bilan juda qat'iy bog'langaniga yana bir dalil yassaviy shayxi Xudoydodning muridi Muhammadiyor No'g'ay otag'a o'z qizini berganidir[3,35]. Shuningdek, jangu jadallarda uning Ahmad Yassaviy ruhidan madad tilab, ijodda esa unga ergashib hikmat janrida qalam tebratganini ham qayd etish lozim. Ammo, shoh-shoironing otasi Mahmud Sultonning naqshbandiya tariqatining o'sha davrdagi ulug' peshvosi Xoja Ahror Valiyga yuksak ehtirom ko'rsatganligini ham inobatga olish lozim. U o'g'liga ism qo'yishni ulug' shayxdan so'ragan. Chunonchi, tarixchi Hofiz Tanish Buxoriy iborasi bilan aytganda "o'z nomlarini berishlari ul zotning zo'r marhamatlaridan bo'ldiki, shuning uchun ham uning bebaho asarlari va yaxshi nomlarining oqibati olamda boqiydir".

O'zbek mumtoz adabiyoti tarixida yana shunday naqshbandiya g'oyalaridan ta'sirlanish hollarini Boborahim Mashrab, So'fi Olloyor, Huvaydo, Shermuhammad Munis, Muhammadrizo Ogahiy kabi shoirlarning ijodida ko'rishimiz mumkin.

Demak, o'zbek mumtoz adabiyoti vakillari tasavvuf va uning bir qancha tariqatlari g'oyalaridan ta'sirlanganligini ko'rish mumkin. Bu o'rinda naqshbandiya g'oyasining ta'sir doirasi benihoya katta. Zero, tasavvuf va uning tariqatlari insoniylik, poklik, diyonat, ezgulik kabi fazilatlar targ'ibiga xizmat qiladi. Adabiyotning ham bosh vazifasi ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg'otishdir. Ana shu jihatdan mumtoz adabiyot tasavvufdan, qolaversa, naqshbandiya tariqati g'oyalaridan ko'p ilhomlangan. Tasavvuf tarixida va tariqatlar silsilasida Hazrat Bahouddin Naqshband g'oyalari o'ziga xos ahamiyatga ega. Xususan, Xojagon tariqatining dunyo bo'ylab yoyilishida va takomillashishida Naqshband hazratlarining o'rni beqiyos. Shu bilan birga, insonparvar va tarqqiyparvar pir sifatidada dunyo adabiyotiga o'z ta'sirini o'tkazgan. Zero, Naqshbandiylilik tariqati komillik sari eltuvchi yo'ldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 7-том. Тошкент. 1991 йил.
2. Bahouddin Naqshband Buxoriy. Nashrga tayyorlovchi Yo'ldosh Eshbek. T., "Nasaf" nashriyoti 2010.
3. Фитрат. Танланган асрлар. 2-жилд. – Тошкент: Маънавият, 2000. – 206 бет.

Махмудова Н.Б. ПРАВОВЫЕ НОРМЫ СЕМЕЙНО-БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ У ОСЕДЛОГО И КОЧЕВОГО НАСЕЛЕНИЯ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ ПО ШАРИАТУ И АДАТУ (ПО МАТЕРИАЛАМ РЕВИЗИИ СЕНАТОРА К.К.ПАЛЕНА. 1908-1909.).....	266
Ғафур Эшманов БУХОРОЛИК МУЖРИМ – ОБИДНИНГ БОБОРАҲИМ МАШРАБГА ЭРГАШИШИ ВА АДАБИЁТ ТАРИХИДАГИ ЎРНИ	270
Yuldashev Fakhridin FARABI'S SCIENTIFIC HERITAGE AS THE BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE	274
Рустамов Очил АБУ МАНСУР АЛ МОТУРИДИЙ ТАЪКИДЛАГАН ТАНЛАШ ИМКОНЯТИ	275
Элмуродов Равшан АБУ ҲАФС КАБИР БУХОРИЙНИНГ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ МЕРОСИ.....	278
Малика Норова САЙФИДДИН БОХАРЗӢЙ РУБОЙЛАРИДА ИЛМУ МАЪРИФАТ МАСАЛАСИ	281
Ахмадова Умидахон, Ахмадова Махбуба НАҚШБАНДИЯНИНГ ШАФФОФ ЗИЁСИ	284
Шамсутдинова Нигина АБУ АЛИ ИБН СИНО ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ТАСАВВУФ.....	286
Amonova Zilola, Murodova Gulchehra NAQSHBANDIYA G'UYALAINING O'ZBEK ADABIYOTIGA TA'SIRI.....	288
Д.К. Сайфиллаева АНАЛИЗ ФИЛОСОФСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ МУСУЛЬМАНСКОГО ТЕОЛОГА АБУ ХАМИДА ГАЗАЛИ.	291
Хуршид САМАТОВ ХАЛҚ БИЛАН МУЛОҚОТ ҚИЛИШНИНГ МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ	294
Тўхсанов Қахрамон БОБОРАҲИМ МАШРАБ ВА БУХОРО.....	297
Вохидова М.Т. ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ МЕРОСИ ВА УЛАРНИНГ ЖАҲОН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	304
Сафаров Т.Т.БУХОРОНИНГ ЕТТИ ПИРИ ВА УЛАРНИНГ МЕЪРОСИНИ ЎРГАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ..	307
Шарипов А.З. ИСЛОМ ФАЛСАФИЙ ТАФАККУРИ АСОСЛАРИ: ХОЖАҲОН ТАРИҚАТИ ВА БАҲОУДДИН НАҚШБАНД.....	309
Усмонов Фаррух, Мардонов Равшан ИМОМ БУХОРИЙНИНГ ТАДҚИҚОТ УСЛУБИ ИЛМИЙ ИЖОДНИНГ НАЪМУНАСИ СИФАТИДА	314
У.А.Қосимов ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТИ НАМОЯНДАСИ АБДУЛХОЛИҚ ҒИЖДУВОНӢЙ ХОЖАҲОН (НАҚШБАНДИЯ) ТАЪЛИМОТИНИНГ “ХУШ ДАР ДАМ” РАШҲАСИНИНГ ИЖТИМОӢЙ-ПСИХОЛОГИК МОҲИЯТИ.....	316
Тохир ЭВАДУЛЛАЕВ ИБРОҲИМ САФФОР БУХОРИЙ – БУХОРОДАН ЧИҚҚАН БУЮК АЛЛОМА.....	319
Ў. Курбонов, Болтаева Г.А. ИБН АРАБИЙ ВА АКИДАВИЙ МАКТАБЛАР	325
Норова Малика БУХОРОНИ ШАРИФ ЭТГАН АЛЛОМА	326
Мухтаров Ўткиржон АЛИШЕР НАВОӢЙ ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ РОЛИ	330
A.T.Qayumova, G.Samandarova IBN XALDUN VA ALISHER NAVOIY MA'NAVIY ME'ROSINING MUSHTARAKLIGI.....	332
Тохир ЭВАДУЛЛАЕВ ИМОМЗОДА БУХОРИЙНИНГ “УКУДУЛ АҚОИД” АСАРИ – КАЛОМ ИЛМИГА ОИД МУҲИМ МАНБА.....	335
Xatamov Shaxzod THE GREAT CONTRIBUTION OF UZBEK ANCESTORS TO THE DEVELOPMENT OF ISLAMIC CIVILIZATION.....	339
Ф.Т.Файзиев ИЛК УЙҒОНИШ ДАВРИ МАРКАЗИЙ ОСИЁ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ИЛМИЙ МЕРОСИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ	341
Oybek Rajabov Buxoroning o'rta asr islomshunos olimlari	344
Нажмиддинов Зафар Хусом ад-дин ас-Сигнокий ижодига Бухоро илмий мухитининг таъсири	346
Шербобоев Мухриддин ИМОМ АБУ МАНСУР МОТУРУДИЙНИНГ ГНОСЕОЛОГИК ҚАРАШЛАРИ	350
Хасанов Халим ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ БУХАРЫ.....	351
Jumayeva N.A.MUSULMON QONUNSHUNOSLIGINING ASOSCHISI.....	353
Qalandarova Dilafro'z, Jumayeva Gulnoza YETTI PIR VA YETTI IQLIM.....	355
Зилола Тўксанова ЎРТА АСРНИНГ ДОНИШМАНД ҲУКМДОРИ	358
Д.Ш.Курбанова ИМОМ АЛ-БУХОРИЙ ҲАДИСЛАРИДА ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ.....	359
Зайниддин Бозоров, Нилуфар Бозорова ИБН СИНО СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ ҲАКИДА.....	362
Gulova Anorgul ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODI HAMDA MUTAFAKKIR YASHAGAN IJTIMOIY-MA'NAVIY DAVR.....	364
Muhammadiyev Nurmuhammad, Muhammadiyeva Sarvinov ISLAMIC PHILOSOPHY IS AN IDEOLOGICAL FORCE AGAINST ENLIGHTENMENT AGAINST IGNORANCE	367
Бегматов Ойбек ЎЗБЕКИСТОНДА ДИНИЙ БАҲРИКЕНГЛИК ВА МИЛЛАТЛАРАПО ТОТУВЛИК	369
Alimova Zulfiya, Mavlonova Gulmira MOZIYDAN TARALGAN ZIYO	371
O'g'ilo'y Fozilova FITRATNING “RAHBARI NAJOT” ASARIDA USTUVOR QARASHLAR.....	374
Бекмирзаев И.И. БУХОРО КОЗИЛИК МАҲКАМАЛАРИДА КАРАНТИНГА ОИД ҲУКМЛАР.....	375
Kamildjanov Muhammadjon ABDULXOLIQ G'IJDUVONIY MEROSINING ISLOM SVILIZATSIYASIGA QO'SHGAN HISSASI.....	378
Эргашова Зарнигор АЖДОДЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЖАҲОН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ РИВОЖИГА ҚЎШГАН УЛКАН ҲИССАСИ.....	380
Yuldasheva Makhliyo THE SCIENTIFIC LEGACY OF DISTINGUISHED ANCESTORS IN ENSURING SCIENTIFIC DEVELOPMENT.....	382